

vidéki mikrofilmfelvételeket is, melyek Klaniczay Tibor kutatóútjai nyomán készültek s ma a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának mikrofilmtárában hozzáférhetők. Olyan valóban szép darabokat ismerhet meg itt az olvasó, mint az „Óh gyönyörűséges, mindenneknél legszebb...” kezdetű dalt, a hasonló kezdetű XVII. századi dal kései, lényegesen eltérő, népi jellegű változatát (MTA Népköltési gyűjtés), a „Szólalj meg már egyszer hozzám” kezdetű, madárszimbólumokban gazdag bókverset (Kelecsényi-énekeskönyv), a „Keservesen kezdi búcsúzó verseit...” kezdetű, őszinte hangú búcsúdalt, melynek egyik szép strófáját érdeemes e helyen is idézni:

Olyan vagy mint ráró, sebes szárnyon járó,
Szerelmes szíveket szerelemre hajtó,
Ékes szárnyaiddal engem takargató,
Jaj, szivemtől szakadt, tőlem elmaradó!

Felvette a szerkesztő a kiadatlan Szikszai-énekeskönyv több darabját is, köztük a pajkos, friss humorú diákdalt:

Úton mégyen menyecske,
Vékony, karcsú, szépecske,
Oskolában a szeme,
Oda szakad a szíve. Stb.

Találkozunk a kötetben a Kodály Zoltán feldolgozásából ismert Esti dal, valamint a „Tavaszi szél vizet áraszt...” kezdetű közismert népdalstrófa most először közölt régi szövegváltozatával is. A kiadatlan darabok némelyikének variánsa ugyan megjelent már nyomtatásban, de ez az itt közölt szövegek értékéből mit sem von le: a változatok nem egyszer épebbek, szebbek az eddig ismerteknél. Négy esetben két-két erősen

eltérő változatot találunk egymás mellé állítva, mintegy a kézről-kézre, szájról-szájra terjedő szövegek folytonos módosulásának szemléltető példáiként.

Nem könnyű feladat egy ilyen viszonylag kiterjedelmű összeállításban bemutatni a XVII—XVIII. század kéziratos szerelmi költészetének rendkívül gazdag, műfaji és formai tekintetben egyaránt változatos anyagát. De Stoll Béla bizonyára nem is valami féle „hű keresztmetszetet” kívánt adni, hanem elsősorban ízlésére támaszkodva választotta ki a népszerű kiadvány rendeltetésének megfelelő darabokat. Ez a törekvése pedig sikerrel járt: mind a más kiadványokból már ismert, mind az eddig kiadatlan versek alkalmasak arra, hogy az olvasókat gyönyörködtessék és érdeklődésüket régi magyar kéziratos költészetünk iránt felkeltsek. Kár, hogy a XVIII. század közepetájának, második felének új ízlést képviselő legszebb szerelmi dalai („Erdőkön, mezőkön járó... Ellopták szívemet, jól érzem... Jaj gyöngyvirágom, rozsmarintágom... stb.) már nem kaphattak helyet ebben a kis válogatásban. Érdemes lenne ezeknek a XIX. század elejiekkel együtt a sorozatban külön kötetet szentelni.

Az antológia anyaga műfaji tekintetben egységes: szerelmi és lakodalmi, ill. lakodalmak alkalmával előadott darabokat tartalmaz. A címadást nem találok szerencsésnek: mulatónótán a mai olvasó bordalt ért, ilyen pedig csak egyetlenegy van a kötetben, a 33. sz. „Éljetek vígan...” Helyesebb lett volna a könyv gerincén — nyilván sajtóhiba folytán — olvasható „mulattató nóták” elnevezés; de lehetett volna a címben a lakodalmi énekek gazdagon képviselt műfajára is utalni.

Kiss József

LENGYEL GÉZA: ADY A MŰHELYBEN

Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp. 1957. 394 lap.

A közönség egy része az intimitást, a „leleplező” szóbeszédet szereti a hősről szóló emlékezésben vagy hősének magánleveleiben látni, hallani: a nagy versek költőjét meglesni borozás, szerelmeskedés közben, ismerni hálóköntösének mintáit, oknyomozó pontossággal tudni szeretőinek számát, nevét, életkorát, társadalmi rangját, a hős betegségének okát, természetét, testi és lelki életének furcsaságait, állhatatlanságát, összeférhetlenségét, kicsinyhitűségét, pózosan előkelő gesztusait, pénzsóvárságát, ordenárását, vagyis mindazt, ami inkább a költő magánéletéhez, mint művéhez

tartozik; mindazt, ami különös, „romantikus”, meghökkentő vagy éppen tisztító ebben az életben — sokkal inkább ezt, mint azt, ami vonzó benne. Az élet és a mű természetesen szorosan kapcsolódik egymáshoz, s jogos ez a kérdés: a nyárspolgári értelmezésben különös élet tudja-e csak kibontakoztatni a költő eleve adott tehetségét, zsenijét; kell-e narkózisul a versteremtő lelki diszpozíció állandó ébrentartásához a különös és pedagógiai példaképül nem állítható magánélet; jobban értjük-e életművét, ha ismerjük emberi gyöngeségeit? A válasz bajosan lehet egyértelmű — Ady esetében

meg éppen nem, hiszen ő maga vallja *A magyar Pimodanban*, hogy szüksége volt a folytonos mámorra, s ha jól ismerjük azt a társadalmi, művészeti és politikai légkört, melyben Adynak alkotnia kellett, akkor bizvást mondhatjuk, hogy Adynak sok rossz tulajdonságot kellett fölírncigálnia magából: alakoskodnia, szeszélyeskednie, pözölnia is kellett, s olykor az amoralitás egész fegyvertárát kellett fölvonultatnia, hogy megírhasa mindazt, amire hivatottnak érezte magát. Balassi életében is vannak olyan mozzanatok, melyeknek követésére aligha buzdítanánk ifjúságunkat, életét mégis föl kell tárunk, mert tudunk kell azt, mit miért tett, hogy életművét világosan értsük. Nem azért tehát, hogy a közönség emez imént említett részének lesekkedő kíváncsiszkodását kielégítsük, hanem azért, hogy tudatosítsuk és tárgyyszerűen bizonyítsuk: az írástudónak nemegyszer bántó gesztusokat kell tennie pénz és országító hatalom előtt, hogy — gyakran — életét, szabadságát megóvja, vagy mindennapi kenyerét megszerezze — éppen életművének érdekében. De hogy az emlékezés ez legyen, s ne lesekkedés, ahhoz az emlékezőnek tisztában kell lennie azzal, milyen „intimitások” szolgálnak magyarázatul az életműhöz, s mi az, ami csak turkálás a költő magánéletében. Határokat kell vonni tehát, és mértéket kell tartani — Ady esetében különösen: a könyvtárnyi Ady-irodalom nem egy ilyen példátlanul ízlettelen emlékező írással „dicsekedhetik”.

Mindezt azokra az emlékiratokra vonatkoztatom, melyek közönségnek és nem szakembereknek íródtak; — mert bár a filológusban az emlékező pletykálkodás inkább viszolygást kelt, mint érdeklődést, mégis számolnia kell minden adattal, mégna nem is bizik az emlékező memóriájában, vagy ha kételkedik is jóhiszeműségében, s ha tudja is, hogy a javlat minden adatot, minden történet sajátos fénytörésben látta: a kétségbevonható adatnak is lehet filológiai értéke, ha ebből az adatból vagy a szükségképpen stilizált történetéből a költő szemléletmódja valamiképpen kikövetkeztethető.

Lengyel Géza könyve fontos forrásműve lesz az Ady-kutatásnak, annak ellenére, hogy a közönségnek is íródott; ezért tettem előbbi megjegyzéseimet az ilyen jellegű művekről általában, s azért, hogy általánosságban megmutathassam, milyen hibákat került el Lengyel Géza, s hogy miért tudott ilyen kitűnő és hasznos könyvet írni. Művét az imént kívánt mértéktartás és az emlékezés céljának — Ady esetében joggal megkövetelt — tisztázottsága teszi kiváltképpen vonzóvá; — tehát az, hogy olyan emlékeket és magánleveleket ad a közönség kezébe, melyek

teljesebbé teszik Ady művészetéről alkotott képünket, melyek érthetőbbé teszik életművét, sőt új adatoknak egész sorát bocsátja a kutatók rendelkezésére.

Lengyel Géza azok közé az emlékirók közé tartozik, akik emlékezetüket állandóan ellenőrzik kétségbevonhatatlan és kelően dokumentált adatokkal, sőt emlékezetüket újra meg újra ezekkel az adatokkal frissítik föl, olyannyira, hogy ez a tárgyszerűség adja meg emlékezetüknek a lehetőséget olyan képzettársításokra, melyek az emlékezetnek ilyen ösztönzése és támogatása nélkül aligha buknának föl a tudat mélyéből. Lengyel Géza e módszer alkalmazásával egyrészt a maga nagyon rokonszenves szerénységéről tesz tanúbizonyságot, másrészt azt a még rokonszenvesebb igyekezetét demonstrálja, mellyel arra törekszik, hogy emlékiratának történelmi hitelét kétségtelemné tegye. Ezt azért kell hangsúlyoznom, mert a modern emlékirók közül többen hajlamosak nagyon is szubjektív állításokra, még olykor olyanokra is, melyeket a filológus könnyűszerrel cáfolni tud. Talán azért teszik, mert a maguk személyének nagyobb fontosságot tulajdonítanak a kelleténél, talán azért, hogy az utókor figyelmét szándékosan eltereljék bizonyos mozzanatokról, másokra meg a dolgok érdemén fölül fölhívják az olvasó figyelmét — legtöbbször azzal az indulattal, hogy rossz színben láttassanak egyeseket, vagy hogy efemer politikai nézőpontok szerint egyértelműre fessék hősük korántsem egyértelmű, inkább zavaros és ingatag politikai magatartását; azt remélik, ezáltal „szalonképesebbé” válik hősük, s közben nem gondolnak azzal, hogy a filológust megtéveszteni nem lehet, mert hatalmas és az emlékiró által — rendszerint — még nagyjában sem ismert apparátus is anyag áll a legújabbkori magyar irodalom szakértőjének rendelkezésére. Lengyel Géza nem e szubjektív, különféle szándékok szerint jobbra-balra pislogó és emlékezetüket csalhatatlannak deklaráló, indulatos emlékirók közé tartozik: Lengyel Géza filológus is, pedáns, lelkiismeretes, ha nem is gyakorlott, s műve nemcsak emlékezés, hanem filológiai mű is; — az adat segíti emlékezését, s az emlékezés kiegészíti, magyarázza az adatot, bemutatja hátterét és környezetét.

A történelmi hitelre való törekvést mutatja a könyv szerkezete is: nem az időrend a fő szerkesztési alapelve, hanem Ady, illetve a környezet, a társadalom életének, a politikai közéletnek egy-egy fontosabb periódusa. Nem kell végigolvasni a könyvet ahhoz, hogy ez az állítás igazolható legyen, elég csupán a tartalomjegyzékben megnézni a könyv fejezetekre osztását; ilyen fejezetcímeket olvashatunk benne: *Varsány, Ady és Kosztó-*

lányi, Ady és Bíró stb. A *Varsány* például a Vészi-családdal való kapcsolatát tárgyalja; ennek a viszonynak — mint periódusnak — is természetesen megvan a maga időbeli kiterjedtsége, s a perióduson belül az idő fő szerkesztési elemmé válhat, akárcsak a hasonló jellegű Ady és Kosztolányi vagy az Ady és Bíró periódusban is; — gondoljuk meg, mennyire áttekinthetetlen volna Ady-nak akár ez, akár az a kapcsolata, ha Lengyel Géza nem önálló periódusként, hanem időbeli kiterjedtségüknek megfelelően elszórtan tárgyalná őket könyvében; — Lengyel Géza művében tehát az eseményeknek és viszonylatoknak nem *krónikáját*, hanem *történelmét* olvashatjuk. Ez a módszer teszi lehetővé, hogy Ady életének egy-egy vonatkozását részletesen, gazdagon és sokoldalúan elemezze, s a könyv ezáltal válik tudományos értékű művé, az Adyról szóló irodalom egyik becses forrásművévé.

A könyv Nagyvárad érzékletes, tárgyilagos, alaposan dokumentált bemutatásával indul, s a jellegzetes nagyváradi figurák jellemzése után rátér Ady nagyváradi tartózkodásának első időszakára; helyesen emeli ki a Somló-affér jelentőségét Ady újságírói pályafutásának alakulásában, s rendkívül okosan, meggyőzően tárgyalja Ady „Tisza-komplexumát”, ezt a sokat emlegetett kérdést, mely köré egész legendakör épült, s melynek végső tisztázásához Lengyel Géza nagymértékben hozzájárul. A magyar történetírás máig sem elemezte és értékelte megnyugtató módon, higgadtan, indulatok nélkül az 1905-ös koalíció vagy a darabont-kormány viselt dolgait, különösen nem ennek a néhány esztendőnek igen bonyolult társadalmi, politikai, művelődési viszonyait; pedig Ady, „darabontsága” csak akkor érthető igazán, ha ezeknek az éveknek kuszaságát a tárgyilagos történetíró áttekinthetővé teszi. Lengyel Géza könyve ebben a vonatkozásban is jelentős és forrásértékű, mert sok olyan dolgot hívja föl az olvasó figyelmét, melyek eddig nemigen voltak ismeretesek, s közben kitűnő portréit rajzol Fejérváry Gézáról és Vészi Józsefről.

Lengyel Géza könyve egészen új adatokat tud Ady és a Vészi-család kapcsolatáról, s teljesen ismeretlen leveleket és adatokat tesz közzé Bíró Lajos hagyatékából; ekközben olyan naplókra és egyéb dokumentumokra figyelmeztet, melyeket eddig az Ady-filológia nem ismert — vagy ha ismert is, nem használhatott föl; ez ismét arra int, hogy az Ady-kutatásnak még számos, eddig ismeretlen forrása lappang, s hogy a még — itthon vagy külföldön — élő kortársak sok adattal és fölvilágosítással szolgálhatnak az

Ady-kutatásnak. Fontos és sürgős feladatunk, hogy ezeket az adatokat és fölvilágosításokat valamilyen módon közgyűjteményeink részére megszerezzük.

Lengyel Géza könyvének van más érdeme is: helyreigazít eddig tévesen ismert adatokat (pl. Ady és Tisza kapcsolata — 210—213. lap; az Ady-itinerárium egyik adata — 136. lap; egy Ady-nak tulajdonított cikk — 31. lap); érdeme az is, hogy olyan cikkekre hívja föl a kritikai kiadás készítőinek figyelmét, melyeket az Ady-irodalom eddig nem tartott számon (169—174. lap). (Nem lesz könnyű mindről bebizonyítani, hogy valóban Ady írta-e őket.)

Kifogásolni való alig van Lengyel Géza könyvében, legföljebb néhány kisebb — nyilván gyakorlatlanságból eredő — filológiai hiba. Ilyen például az — nem is hiba talán, csak kisebb pontatlanság —, hogy a 132. lapon közölt keltezetlen Ady-levél dátumát csak megközelítően — igaz, elég szoros megközelítéssel — állapítja meg; a levelet Ady 1903. dec. 18-án írta. A 158. lapon közölt levelet Ady semmiképpen sem írhatta 1904 elején, mivel a levél egyik mondata — melyet Lengyel Géza itt nem közöl — így hangzik: „Kezeltetnem kell itt Nizzában is magam.” Ady pedig csak 1904 őszén jutott el Nizzába, 1904 elejét Párizsban töltötte. Hasonló apró keltezési hibák még akadnak a könyvben (a 333. lapon közölt levél helyes keltezése: 1908. nov. 22., a 346. lapon közölt levél pedig nem 1903 októberében, hanem 1903. dec. 15. után kelt), ezek azonban olyan jelentéktelenek, hogy a könyv értékét semmiképpen sem rontják le.

Végül még egy megjegyzés. Lengyel Géza ezt írja (331. lap): „Hogy az év melyik hónapjában volt ez a vacsora s így az Ady levelében [a levelet Lengyel a 330. lapon közli] leírt bécsi kaland, arra, sajnos, akit megkérdeztem, Hatvany Lajos sem tud visszaemlékezni.” Az említett Ignotus-vacsora 1908. jan. 9-én volt, s Ady-nak itt volt alkalma először Hatvanyval hosszasan beszélgetni, maga a keltezetlen levél pedig 1908. jan. 11-én kelt, azután, hogy Ady Bécsig kísérte a január első napjaiban Párizsba utazó Lédát.

Kár, hogy a könyvnek nincs névmutatója; régi tapasztalat, hogy az ilyen jellegű műveket szakember csak nehezen tudja használni megfelelő mutatók nélkül.

Lengyel Géza könyvét örömmel üdvözölheti irodalomtörténész és érdeklődő olvasó egyaránt: az egyik értékes adatokra lel, a másik tanulságot nyújtó, nemes élményben részesül.

Belia György